

Damir Barbarić, *Tragovima hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2025), 243 pp.*

Knjiga uglednog hrvatskog filozofa Damira Barbarića pod naslovom *Tragovima hrvatske filozofije* u izdanju Instituta za filozofiju sadrži sljedeće tematske jedinice: »Riječ unaprijed«; »Andrija Dorotić – filozof?«; »Uz Markovićevo tumačenje divotnog i tragičnog«; »Uz Markovićevo estetiku glazbe«; »Gjuro Arnold – neugasivi sjaj idealā«; »Albert Bazala – idealizam htijenja«; »Nedoumice oko nacionalne filozofije«; »Izazov moderne«; »Bivstvena sloboda«; »Jezik mišljenje narod«; »Svjetski duh i povijest naroda«; »U *intermezzu* svjetova«; »Indeks imenā te, konačno, »Podatci o radovima u knjizi«.

U uvodnoj riječi koja je naslovljena »Riječ unaprijed«, autor izvještava čitatelje o tekstovima koji su u knjizi objavljeni. Neki su tekstovi autorovi raniji radovi, a neki su novi. »Čitani i promišljeni zajedno mogli bi možda pobuditi dovoljan interes i zanimanje« (p. 7). Izbor pojedinih tema i mislilaca u knjizi »<...> ne treba shvatiti kao implicitno vrednovanje s objektivnom pretenzijom; on je naprosto rezultat autorovih subjektivnih, točnije filozofijskih preferencija« (p. 7).

Prva tema u knjizi nosi naslov »Andrija Dorotić – filozof?«. U ovom radu, ističe autor, »<...> neće biti govora o Dorotićevu životu i djelu«, niti će se iscrpnije prikazati Dorotićeva filozofija, nego će izlaganje »biti vođeno pitanjem kojim u njega unosimo i odnos spram naše današnje suvremenosti, naime pitanje može li se tog neobičnog, u njegovu vremenu politički iznimno značajnog i utjecajnog fratra doista smatrati filozofom« (p. 9). Nakon što je kratko izložio Dorotićev životopis (usp. pp. 9–10), autor ističe kako je Dorotić dugo vremena »u hrvatskoj historiografiji bio spominjan i prikazivan prvenstveno kao politički istaknuta i angažirana osoba« (p. 10), a da bi ga se trebalo ubrojiti i među filozofe »postalo je jasno tek kad je 1923. u makarskom franjevačkom samostanu u jednom dotad zatvorenom sanduku otkriven niz latinskim jezikom pisanih rukopisa označenih njegovim imenom, a pri čemu nije u svakom pojedinačnom slučaju bilo moguće zaključiti znači li to da je upravo on autor ili pak samo posjednik i vlasnik« (p. 10). U svojem radu Barbarić spominje i fra Vicka Kapitanovića koji je »<...> nedvojbeno najbolji poznavatelj Dorotićeva života i njegova cjelokupnog djela« (p. 11). Dok je Kapitanović svojim istraživanjima Dorotićevih

---

* Prikaz ove knjige rezultat je istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

rukopisa nekima osporio autorstvo a neke proglasio dvojbenima, Barbarić je na temelju svojih vlastitih istraživanja potvrdio Kapitanovićevu ocjenu, ali s napomenom da su se u prosudbi autentičnosti nekih rukopisa njihova stajališta znatno razlikovala (usp. p. 12). U svojem radu Barbarić spominje i još druga dva fratra iz provincije Presvetoga Otkupitelja sa sjedištem u Splitu, a kojoj je i Kapitanović pripadao, filozofa Jurja Božtkovića koji je Dorotića označio filozofom u rangu s Boškovićem (usp. p. 11) te povjesničara fra Josipa Soldu koji se pozabavio nekom vrstom psihologijske karakterizacije Dorotića (usp. p. 17). Barbarić smatra da ime filozof nije samorazumljivo, niti bi pripadalo svakome tko na bilo koji način govori ili piše nešto vezano uz filozofiju, ili pak onome tko ima ambicije da se i sam okuša u napisima s filozofskom pretenzijom, niti bi se filozofom moglo nazvati nekoga tko je filozofiju studirao samo kao pripremu za kasniji studij teologije (usp. p. 13). Imajući ovo u vidu, te na temelju analize Dorotićevih radova, Barbarić donosi sljedeći vlastiti zaključak: »Zaključimo ova razmatranja stavom, ujedno odgovorom na pitanje postavljeno naslovom predavanja, da nije ni primjereno ni opravdano nazivati ga filozofom« (p. 32).

Druga tema u knjizi nosi naslov »Uz Markovićevu tumačenje divotnog i tragičnog«. U svojem radu Barbarić se bavi s dvije Markovićeve odrednice tragedije, a one »<...> svoj pravi smisao i značenje dobivaju tek na podlozi temeljnog razlikovanja koje bitno određuje cjelinu Markovićeve estetike, naime razlikovanja između lijepog s jedne i uzvišenog odnosno divnog s druge strane« (p. 34). Analizirajući ove odrednice te smještajući ih u širi misaoni kontekst, Barbarić zaključuje upitom treba li Markovićeva razmatranja shvatiti »<...> kao poticaj novom i produbljenijem ispitivanju njezine biti i svrhe, takvom koje Grcima ne bi nametalo svoja etička preduvjerenja, već bi se dalo voditi prvenstveno slovom njihova vlastita djela« (p. 40).

Treća tema u knjizi nosi naslov »Uz Markovićevu estetiku glazbe«. Barbarić tekst otvara sljedećom tvrdnjom: »Uglavnom je prihvaćeno da je estetika, a time i estetika glazbe Franje Markovića bitno obilježena formalizmom. I doista se čini da već letimičan pogled na načelna razmatranja kojima započinje njegovo glavno djelo *Razvoj i sustav obćenite estetike* potvrđuje taj sud« (p. 41). Iznoseći analize Markovićeva izlaganja o estetici glazbe, spominjući Bazalinu kritiku formalizma njegove filozofije, a na poseban način estetike glazbe, iznoseći stavove Zlatka Posavca, Vladimira Filipovića, Srećka Kovača i Franje Zenka, a na temelju vlastitih zapažanja, Barbarić donosi sljedeći zaključak: »Tako se Markovićeva estetika glazbe, a možda i njegova estetika u cjelini, na koncu pokazuje obilježenom stanovitom mjerom epigonstva i eklekticizma, koji kolebljivo ostaje po sredini između idealizma i realizma, formalizma i psihologizma. Njegovi izvorni prinosi sadržani su poglavito u pokušajima

zorne demonstracije od drugdje preuzetih načela. Čini to prije svega njihovom interpretativnom primjenom, često pretjerano krutom i pedantnom, na građu umjetnosti vlastita nacionalnog okruženja. S obzirom na ukupnost povijesnih okolnosti, to svakako nije mala zasluga« (p. 54).

Dok su prva tri naslova Barbarićevi ranije objavljeni radovi, sljedeća tri do sada su neobjavljeni: »Gjuro Arnold – neugasivi sjaj idealā«; »Albert Bazala – idealizam htijenja« i »Nedoumice oko nacionalne filozofije«.

U radu »Gjuro Arnold – neugasivi sjaj idealā« autor se bavi Arnoldovim govorima koje je izrekao za vrijeme predsjedanja Maticom hrvatskom. »U njima je odlučno i retorički dojmljivo izlagao glavne svjetonazorske konsekvence svojih načelnih, filozofskih odnosno metafizičkih razmišljanja, kako su razrađena i izložena ponajprije u njegovoj doktorskoj disertaciji i višekратно objavljivanim udžbenicima logike i psihologije, te prije svega u njegovu glavnom djelu, duboko misaonoj metafizičkoj raspravi *Zadnja bića*« (p. 55). Autor se ne upušta u sustavni i analitički prikaz niti u kritičku diskusiju, nego se radije zadržava na sabiranju i raščlanjivanju glavnih točaka Arnoldovih govora (usp. p. 55). »Ako bi se htjelo odrediti i označiti osnovni ton svih Arnoldovih govora, temeljni ugođaj kojim odzvanjaju, to će ponajprije biti opća i bezuvjetna odbojnost spram prisutnoga, njemu suvremenog stanja života i svijeta te gotovo očajničko nastojanje da se nađe i pod svaku cijenu očuva okružje života koje ne bi bilo njime zahvaćeno i ovladano. Posvemašnje i nekolebljivo odbijanje suvremenosti zacijelo je osnovno obilježje sveg Arnoldova misaonog, pjesničkog i praktičkog djelovanja« (p. 55). Nakon izlaganja o zadanoj tematici, Barbarić iznosi zaključak kako se Arnolda u njegovo vrijeme doživljavalo kao odvažnog i nepokolebljivog idealistu (usp. p. 72), ali ipak dugo ga se vremena neopravdano podcjenjivalo, iako se u posljednje vrijeme takva ocjena donekle ublažuje i ispravlja (usp. p. 73). Barbarić iznosi zaključak Slavka Ježića s kojim se i on osobno slaže: »Svršio je u krugu katoličkih književnika, kamo je svojom iskrenom religioznošću i pripadao« (p. 74).

Kada je riječ o Albertu Bazali, Barbarić svoje pisanje započinje razmatranjem »<...> osnovnih filozofskih stavova Alberta Bazale prikazom njegovih kraćih rasprava što ih je objavio u vrijeme svojega snažnog mladenačkog angažmana u Matici hrvatskoj« (p. 75). Barbarić iznosi tvrdnju da Bazala u svojim razmišljanjima o biti i pravoj svrsi umjetnosti radi odmak od Arnolda. »Bezu-vjetno podvrgavanje umjetnosti moralu Bazala je sve više prepoznavao i tumačio kao jednu od bitnih konzekvenci općenitijeg metafizičkog stava, zastupanog već u njihova zajedničkog predšasnika Franje Markovića« te Barbarić malo dalje nastavlja: »Odlučujući korak u zasnivanju svojeg osnovnog filozofijskog stajališta, koji je kako se čini učinio još u vrijeme svoje tajničke djelatnosti u

Matici, sastojao se dakle u postupnoj, obzirnoj i pomno promišljenoj kritici te vrste idealizma, koju je prepoznao kao metafizički temelj onoga općenitog nazora na svijet i život koji je spoznao kao prevladavajući u Matici hrvatskoj i u teoretskom ishodištu tek zasnovane hrvatske svjetovne filozofije, a povrh toga i u cjelini hrvatskoga narodnog bića« (pp. 80–81). Nadalje, kada je riječ o Bazalinim vlastitim filozofskim stavovima, Barbarić tvrdi: »ključno je shvatiti da njegova svagda obzirno i s mnogo takta iznošena kritika tog ‘romantičkog’ idealizma bitno pogađa kako filozofijske prethodnike i učitelje Markovića i Arnolda tako i temeljne stavove ‘starih’ u Matici hrvatskoj, za koja se svojedobno strastveno zalagao« (p. 83) te u tom kontekstu i analizira dva Bazalina djela i to: *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo* i *O ideji nacionalne filozofije* »koje dubinom svojega metafizičkog utemeljenja i širinom zahvaćena misaonog vidokruga čine vrhunac promišljanja tih tema u cjelokupnoj hrvatskoj filozofiji, ali i povijesti« (pp. 83–84).

Kada je riječ o nedoumicama oko nacionalne filozofije, onda bismo ovaj naslov okarakterizirali središnjim tekstom cijele knjige te je to tekst koji je ujedno i najduži u cijeloj knjizi. Autor polazi od Vladimira Filipovića te osnutka Instituta za filozofiju u Zagrebu ki časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, te Markovićeve rektorskog govora koji je kao pretisak tiskan u prvom broju istog časopisa. Nakon kratke analize Markovićeve govora, Barbarić zaključuje: »Prema slovu i duhu Markovićeve nadahnuta govora filozofija bi bila ono što svojim mislima tvori središte i izvorište duha ili duše naroda, i to prije svega onda kad se zbiva u materinskom jeziku te tako povezuje i u duhovnu zajednicu objedinjuje grupe i pojedince inače rasute i raspršene u njihovim najrazličitijim zanimanjima i bavljenjima« (p. 111). Ipak, autor postavlja i pitanje o samorazumljivosti »<...> da izvorne, prirodom nastale te ovako ili onako oblikovane ljudske zajednice same sebe shvaćaju upravo kao narode, od kojih bi se svaki svojom posebnom, samo njemu svojstvenom dušom ili duhom razlikovao od svih drugih te se, ukoliko osnaži i učvrsti svijest o njoj, čak uzdigne do zasebne političke nacije. Jer ništa od toga ne zbiva se samo po sebi, već svagda samo uz izričit napor svijesti i odlučan čin volje« (p. 112). Barbarić tvrdi kako niti Marković a niti drugi »<...> zasni-vatelji hrvatske filozofije kao samostalne i nacionalno osviještene nisu se u svojim nastojanjima mogli osloniti na neki već postojeći fundus hrvatskih filozofijskih djela« (p. 117). Autor polemizira i s Zimmermannovom poznatom tvrdnjom »<...> da se *filozofijska povijest hrvatskog naroda* počinje izgrađivati već njegovim pokrštenjem«, kao i s tvrdnjom da je »*povijest filozofije kod nas najtješnje povezana s djelovanjem crkve u narodu i napose u školstvu*«. Barbarićev vlastiti zaključak o toj temi glasi: »Međutim, nema uvjerljivih ra-

zloga za prihvaćanje tih općenitih stavova. Kao i sve što jest i filozofija je bitno povijesna, rađa se i nastaje, traje neko vrijeme, raste i razvija se, slabi i sustaje, na koncu može i nestati« (p. 118). Barbarić smatra kako »<...> u hrvatskom narodu filozofija nije samonikla, da nije nastala i izrasla iz same sebe, uostalom kao i kod ostalih, pa i duhovno mnogo snažnijih i kulturno naprednijih europskih naroda«, te je za njega nedvojbeno »<...> da su Hrvati filozofiju upoznali i stoljećima njegovali prvenstveno, ako ne i isključivo kao propeđeutičku disciplinu teologijske dogmatike, što znači u obliku u kojem se ne očituje u svojoj slobodi i samostojnosti« (p. 118–119). Za autora ključan je datum 1874. godina i osnutak Zagrebačkog sveučilišta. »Činjenica da je filozofija, shvaćena kao posve samostojna i znanstveno utemeljena univerzalna znanosti odnosno nad-znanost, u Hrvatskoj u punom smislu riječi započeta i zasnovana upravo tada od presudne je važnosti za povod, tijek i cilj našeg razmatranja« (p. 119), te u tom kontekstu pojašnjava i trostruku zadaću za začetnike hrvatske nacionalne filozofije: »Začetnici hrvatske nacionalne filozofije našli su se dakle u tom presudnom povijesnom času pred trostrukom zadaćom. Trebalo je, kao prvo, osnažiti smisao i osjećaj naroda za njegov materinski jezik, ujedno ga dograđujući, dotjerujući i pripremajući za izricanje složenijih i intelektualno zahtjevnijih apstraktnih pojmova, izvođenja i obrazloženja svojstvenih filozofiji. Uz to trebalo je u tvorbama postojećeg jezičnog izraza iznaći one u kojima se najizravnije i u najvećoj mjeri očituje ono što se dade raspoznati kao duša ili duh naroda. Konačno, trebalo je, budući da se nije moglo očekivati da bi u samom narodnom jeziku i njime očitovanoj narodnoj duši već bila sadržana filozofija u svojem pravom i izvedenom liku, već možda jedino u obliku njezine klice i početnih naznaka, dakle onoga što će Bazala u jednom svojem iznimno poticajnom radu nazvati filozofijskom težnjom, među onim likovima filozofije koji su kao u vodećim filozofijskim nacijama već izvedeni bili na raspolaganju za prenošenje u jezik i dušu naroda, odabrati onaj ili one koji bi bili njima najprikladniji i najprimjereniji, a da pritom nisu do te mjere čvrsto i konačno usustavljeni da ne bi dopuštali da pri uvođenju u nacionalnu kulturu budu djelomice prema njoj podešeni i preinačeni. dakle onoga što će Bazala u jednom svojem iznimno poticajnom radu nazvati filozofijskom težnjom, među onim likovima filozofije koji su kao u vodećim filozofijskim nacijama već izvedeni bili na raspolaganju za prenošenje u jezik i dušu naroda, odabrati onaj ili one koji bi bili njima najprikladniji i najprimjereniji, a da pritom nisu do te mjere čvrsto i konačno usustavljeni da ne bi dopuštali da pri uvođenju u nacionalnu kulturu budu djelomice prema njoj podešeni i preinačeni« (p. 120). Barbarić tvrdi kako se rad vodećih zasnivaatelja hrvatske nacionalne filozofije – Marković, Bazala i Arnold – odvija upravo oko ove tri za-

daće koje su međusobno povezane (usp. pp. 120–121). Njihovu zadaću Barbarić uspoređuje i sa zadaćom koju je pred sobom imao fra Andrija Kačić Miošić, narodni prosvjetitelj. »Da bi mogao uspješno prosvjeđivati narod Kačić je morao sasvim napustiti i po strani ostaviti filozofiju, jer između sadržaja filozofije koji se naučavao u tadašnjim franjevačkim učilištima i opore zbilje narodnog života koja ga je u svakodnevnicu okruživala nije bilo moguće naći baš nikakvu poveznicu« (p. 122). Ipak, za razliku od Kačića, hrvatski su filozofi bili u znatnoj boljoj poziciji. »Jezik kojim se služe u međuvremenu je koliko-toliko ustaljen i izgrađen te donekle pripremljen za zahtjevnija filozofijska izvođenja, pučanstvo kojem se obraćaju mnogo je pismenije i obrazovanije, usmeno narodno pjesništvo u kojem se duša naroda prvenstveno izražava objelodanjeno je u šire dostupnim zapisima, ali je također, što je mnogo važnije, dignuto na višu umjetničku razinu umjetničkim epskim ostvarenjima. Oni sami već su se, kako je već rečeno, u danim okolnostima znali zadovoljavajuće nositi s nemalim izazovima točnije jezične artikulacije misli« (p. 123). Hrvatski su filozofi, prema Barbariću, bili vođeni snažnim uvjerenjem »da je prepoznavanje biti duha i duše naroda neophodan uvjet zasnivanja istinski nacionalne filozofije, da je ona moguća samo na osnovi koja ne potječe iz duha nekog tuđeg naroda, naročito ne iz apstraktnog i solipsističkog mislilačkog rada nekog pojedinca, nego samo i jedino iz duha hrvatskog naroda« (p. 124) te, nadalje, Marković, Bazala i Arnold, »<...> sva trojica pritom dijele zajedničko uvjerenje da je upravo filozofiji sudbinski palo u dio to da u skladu sa svojom objedinjujućom i zasnivajućom naravi probudi narodnu dušu, da je uzdigne do svijesti o samoj sebi i uvede je u cjelinu zbiljskog života naroda« (p. 124). Barbarić ističe da su s obzirom na činjenicu da stoje na samom početku ozbiljna i sustavno provedena samostalnog, čisto teoretskog filozofijskog rada, imali povlasticu da slobodno i na temelju vlastite promišljene odluke iz spektra filozofijskih autora, struja i pravaca, odaberu kao svoje filozofijske uzore one za koje procjenjuju da su im u danim okolnostima za svrhu zasnivanja filozofije u Hrvatskoj od najveće koristi i pomoći (usp. p. 125). »Nedvojbeno je da su pri tom odabiru važnu ulogu imale osobne sklonosti kao i povijest vlastite filozofijske naobrazbe svakog od njih, njihova procjena toga koji tip filozofiranja ponajviše odgovara duhu i duši hrvatskoga naroda, kako ju je svaki od njih osjećao i shvaćao. Ali činjenica da su imali prigodu slobodno i samostalno odlučiti koju i kakvu filozofiju će staviti u temelje najviše znanstvene izobrazbe svojega naroda svakako je od presudnog značenja« (pp. 125–126). Analizirajući u nastavku svakog od navedenih filozofa u postavljenoj perspektivi, Barbarić prelazi na traženje odgovora na pitanje u kojoj im je mjeri uspjele da ustanove bit narodne duše, o kojoj u svojim radovima govore. Barbarić nema

nikakve dvojbe da niti kod drugih naroda, a tako ni kod nas, filozofija nije samonikla. »Onaj tko je kao samostalnu i neovisnu hoće tek započeti i zasnovati, i to upravo kao nacionalnu, taj mora ili prenijeti i tako reći posuditi neku ili neke od onih koje već postoje u drugih naroda, ili je pak pokušati izgraditi na narodnom temelju koji je u strogom smislu filozofijski još netaknut i tako reći nevin. Tragajući za tim temeljem mora se upustiti u područja u kojima su ono vladajuće i određujuće osjećaj i mašta, predodžba i slika, ali ne mišljenje. Pritom će se po svoj prilici nužno naći u nedoumici jesu li naznake, nagovještaji i najave filozofijskog mišljenja za koje smatra da ih u takvim tvorbama i izrazima narodne duše može pronaći i prepoznati doista to čime ih smatra ili su možda tek plod njegovih nehotičnih interpretativnih projekcija« (p. 132). U nastavku autor analizira Markovićeve, Arnoldove i Bazaline stavove o tom pitanju narodnoga duha, a na poseban način spominje i iznosi Wundtove i Hegelove stavove za koje drži da su ih naši filozofi poznavali, ali se na njih nisu izričito osvrtni (usp. p. 151). »Može se dakle reći da začetnici hrvatske nacionalne filozofije nisu pretjerano razbijali glavu pretresanjem filozofijskog problema koji se krije u poimanju prave naravi odnosa naroda spram onoga što bi trebao biti njegov duh te njihova spram filozofije koja bi iz tog odnosa proizlazila te tako bila upravo njihova vlastita« (p. 152). Na samom kraju teksta Barbarić iznosi mišljenje u obliku postavljenog pitanja, a prema kojemu bi naša prava filozofijska zadaća mogla biti »<...> da zajedno s drugim narodima Europe i svijeta u zdravom natjecanju ravnopravno sudjelujemo u pripremi drugog, novog početka i zasnivanja filozofije«, a razlog je taj što »<...> ako igdje, onda upravo u filozofiji svaki dorašli razgovor s likovima prošlosti svoj puni i pravi smisao dostiže samo ako uza svu nužnu metodske strogost i korektnost, objektivnost nalaza i kritičku utemeljenost prosudbe učini i bitni korak dalje, taj naime da ono što je u tome prepoznato kao bitno hermeneutički povezujući s vlastitim zadaćama koje tek predstoje i koje upravo odatle crpe poticaj i neophodnu potporu i pripomoć« (pp. 165–166).

Sljedećih pet tekstova koji slijede u knjizi, ranije su objavljeni Barbarićevi radovi. U radu pod naslovom »Izazov moderne«, autor ističe kako se rađanje razdoblja moderne, kako u Europi, tako i kod nas, prvenstveno dogodilo na području književnosti i ostale umjetnosti, a kao bitno obilježje razdoblja moderne navodi se sukob starih i mladih (usp. p. 166). Kod nas poprište tog sukoba bila je Matica hrvatska. Analizirajući ovaj sukob, a na poseban način ulogu Arnolda, ali i drugih u njemu, autor na pitanje na koji se način prema tom sukobu postaviti danas odgovara: »Koliko god poštovanja osjećali spram plemenitih nastojanja 'starih', moramo priznati da je povijest dala za pravo 'mladima'« (p. 181).

Rad pod nazivom »Bivstvena sloboda«, Barbarić otvara navodeći misao hrvatskog filozofa Marijana Cipre koji »<...> ustrajava na tome da je bit sveg mišljenja sloboda od bića, štoviše lišenost bića, dakle bitna 'inegzistentnost'. Zbog te svoje slobode u odnosu spram bića mišljenje je svagda čisto i apsolutno« (p. 183). U biti, cijeli je rad posvećen autorovoj analizi i promišljanju o Ciprinim osnovnim postavkama u okviru postavljene teme. Središnje Ciprino djelo, a kojim se autor služi i čije misli u ovom tekstu analizira, nosi naslov *Metamorfoze metafizike*.

Tekst pod naslovom »Jezik mišljenje narod« Barbarić otvara pozivajući se na hrvatskog filozofa Vladimira Filipovića i njegov članak pod naslovom »O našoj filozofskoj terminologiji«. Kada je riječ o radu na terminologiji, autor ističe kako je početni polet rada na filozofskoj terminologiji splasnulo u prvoj četvrtini 20. stoljeća. »Nakon Bazale su u općoj uporabi uglavnom ostala osnovna rješenja iznađena u razdoblju koje se s njim zaključuje, bez zahtjevnijih pomaka prema njihovu temeljitom preispitivanju i preinačavanju. Ali i za samo razdoblje plodotvornog traganja i mnogostrukog iskušavanja različitih rješenja teško bi se moglo reći da je u njemu postignuta znatnija mjera usuglašenosti filozofijskog nazivlja. Doduše, svaki je naš mislilac nastojao oko što sustavnije i koherentnije uporabe nazivlja, ali su postignuća ostala u velikoj mjeri fragmentarna i često prijeporna. Svako malo ambicioznije i radikalnije nastojanje oko usustavljenja terminologije susrelo se s gotovo nepremostivim teškoćama što ih neukrotivo gubljava i mnogoznačna narav jezika stavlja pred svaki pokušaj njegova discipliniranja u službi mišljenja« (pp. 198–199). Od autora koje Barbarić analizira, spomenimo Antuna Bauera i njegovo djelo *Opća metafizika ili ontologija*, Alberta Bazalu i njegovo djelo *O ideji nacionalne filozofije* te Vanju Sutlića i njegova djela *Praksa rada kao znanstvena povijest; Uvod u povijesno mišljenje. Hegel – Marx* i dr.

Predzadnji tekstu u knjizi nosi naslov »Svjetski duh i povijest naroda«. Autor ovdje analizira tri Sutlićeva teksta objavljena u *Telegramu*, a posvećena su 'mišljenju na narod'. »Kako je to za njega i inače uobičajeno, u tekstovima je narod kao polazišna i središnja tema razmatranja najprije prikazan u bitno novom i zacijelo mnogima začudnom svjetlu. Odavno uobičajene predodžbe i odredbe produbljene su i proslijeđene do u samo središte i izvorište svih bitnih filozofijskih pitanja, da bi se tema pokazala u svojoj suvremenoj aktualnosti, štoviše filozofijskoj i životnoj presudnosti <...>« (p. 215). Barbarić vrsno analizira Sutlićevo promišljanje o naznačenoj tematici, te zaključno upućuje da su nas Sutlićeva »razmišljanja stavila pred izbor koji se čak i sa stajališta daleko skromnijeg spekulativnog dosega upravo nama i upravo sada pokazuje presudnim, na što je prije deset godina u prigodi sličnoj ovoj već bilo upozoreno« (p. 226).

Konačno, zadnji tekst u knjizi nosi naslov »U *intermezzu* svjetova«. Kao i u ranijem radu, tako i ovdje Barbarić se bavi filozofskom mišlju Vanje Sutlića. Rad Barbarić otvara sljedećim filozofskim promišljanjem: »Čovjek je u svojoj biti *odnos*. To znači da on nije neko nešto, neko u sebi gotovo, dovršeno i zaokruženo biće, koje bi se još uz to moglo i odnositi spram nečega drugog. Naprotiv, čovjek jest *samo* u odnosu i po odnosu. Strogo gledano on i nema neku bit, u smislu postojane, jednom zauvijek ustanovljene, stalne naravi i ustroja. Njegova je bit naime takva da se svagda rađa i tek privremeno (epohalno) ustaljuje upravo u odnosu i iz odnosa, da bi potom – ponovno u odnosu i iz odnosa – postajala drugom i drukčijom« (p. 229). Analizirajući različita Sutlićeva djela, kao na primjer *Kako čitati Heideggera; Praksa rada kao znanstvena povijest; Bit i suvremenost* itd., Barbarić ponajprije ističe Sutlićev jedinstveni misaoni put, ali i usud njegova mišljenja (usp. p. 237).

Djelo Damira Barbarića pod naslovom *Tragovima hrvatske filozofije*, u izdanju Instituta za filozofiju u Zagrebu, 2025. godine, držimo vrijednim doprinosom istraživanju pojedinih tema iz povijesti hrvatske filozofije. Iako je, kako smo vidjeli, većina tekstova u knjizi već ranije objavljena, ipak po nama najvažniji tekst cijele knjige svakako je tekst pod naslovom »Nedoumice oko nacionalne filozofije«, a koji autor u ovom djelu po prvi put objavljuje. U njemu pronalazimo Barbarićeve zanimljive i originalne uvide oko iznimno važnog pitanja nacionalne filozofije, a također i njegovu sustavnu analizu ranije iznesenih stavova naših važnijih filozofa o ovom pitanju. Zaključno, uzimajući Barbarićevo djelo u cjelini, uz pozitivnu ocjenu, preporučamo ga zainteresiranim čitateljima i uvjereni smo da će naići na dobar odjek među istraživačima hrvatske filozofske baštine, ali i šire.

Ivan Macut

